

De Vreemdeling

Fons Elders

Een diepe angst in onszelf is de angst voor de vreemdeling, voor de alibi in onszelf die ontdekt dat zijn veronderstelde vrijheid een imaginaire vrijheid is, dat zijn bewustzijn doordrongen is van regelpatronen die slechts één doel kennen: zorg dat je bij de kudde blijft. Die kudde kent vele gedaanten: witte huid, vijftien miljoen Nederlanders, beperkt woordgebruik, zuinige emoties, voorspelbaar gedrag, kortom, een bureaucratische ervaringswereld die regels koestert terwille van de regels, al dienen de regels officieel een nuttig, zo niet verheven doel.

Binnen de liberalisering van de Nederlandse economie en samenleving is paradoxalerwijs een krachtig antiliberaal proces gaande dat gekenmerkt wordt door een steeds dieper ingrijpende bureaucratisering van alle aspecten van het leven. Een voorbeeld is het natuurbeheer, waarbij boeren een boekhouding bijhouden voor het aantal vogelnestjes op hun weilanden, zodat ze daarvoor per nest per jaar een bedrag kunnen ontvangen dat varieert tussen de f 50,- en f 250,-, afhankelijk van de soort en de zeldzaamheid van het vogeltje. Alles in de natuur wordt geregistreerd, inclusief de mensen die het beheren en die het via aangelegde paadjes mogen bewandelen. De perfectie van een en ander kent geen grenzen. Met natuur en natuurervaring heeft dit alles niets meer te maken. De ontwerpers van dit beleid werken in Den Haag, Zoetermeer en Wageningen. Ze verkopen de stedelingen natuurervaringen alsof het een museaal beleid betreft. Een onderliggende doelstelling van dit natuurbeheer is de transformatie van de boer in een ambtenaar voor de 'wilde' natuur op enkele vierkante kilometers, want er zijn te veel boeren.

Het natuurbeleid in Nederland heeft een pendant in het vreemdelingenbeleid. Zoals de vogelnestjes worden geregistreerd, worden 'vreemdelingen' geregistreerd: niemand ontsnapt meer aan de aandacht van de vreemdelingendienst.

In onze collectieve dieptepsychologie is de vreemdeling een natuurgebied geworden dat zo snel mogelijk in kaart moet worden gebracht om beter beheerd te kunnen worden. Alle buitenlanders hebben recentelijk een oproep gehad om zich bij de vreemdelingendienst te melden. Het is anno 1996 voor een niet-Nederlander niet voldoende financieel onafhankelijk te zijn om in Nederland te kunnen wonen, maar hij of zij moet kunnen aantonen een unieke, onvervangbare bijdrage te leveren aan de Nederlandse cultuur. (Vertalen valt, wonderlijk genoeg, niet onder zo'n bijdrage, terwijl de vertalers aan de basis staan van de culturele uitwisselingsprocessen.)

Het vreemdelingenbeleid bedenkt dagelijks nieuwe regels, zoals de inburgeringstoets voor 1997, om de controle over de niet-Nederlanders die hier willen wonen en werken, te vergroten. De inburgeringstoets is een schrijnend voorbeeld van een antiliberaal praktijk binnen een wereldwijde liberalisering van goederen en kapitaalstromen. De VVD loopt in dit antiliberaal vreemdelingenbeleid voorop. Het liberalisme verdedigt niet meer de bewegingsvrijheid van mensen, maar alleen nog de bewegingsvrijheid van diensten, goederen en kapitaal. In dit kader past ook het werken op contractbasis, tot in het onderwijs toe. Er vindt een feitelijke verschuiving plaats van rechten naar plichten c.q. verantwoordelijkhe-

den, maar dit alles onder het motto van een geïdealiseerde individualisering en flexibele samenleving. Zo stapelt zich de ene paradox op de andere. Terwijl Nederland de facto wel aan nationaal winkelbeheer kan doen, en het paarse kabinet dit dan ook doet tot in de uiterste perfectie, is de nationale onafhankelijkheid op de meeste terreinen in toenemende mate een fictie. En deze fictie wordt bestreden met een strenger vreemdelingenbeleid ter verdediging van de Nederlandse culturele identiteit.

De onderdrukte angst voor de vreemdeling in onszelf wordt zichtbaar en meetbaar in het aangescherpte vreemdelingenbeleid. Dit werpt een ander licht op de zo vaak geprezen tolerantie van Nederland. De rijkdom van de migranten in de vorm van hun taal, muziek, voedsel, kleding, kortom in hun cultureel, religieus en sociaal bewustzijn, wordt in de publieke opinie en in de media doorgaans niet gepresenteerd als een verrijking van de Nederlandse cultuur, maar als een bedreiging. De gebrekkige informatie over de islam is hiervan een pijnlijk voorbeeld. Islam buiten Nederland wordt in sterke mate geassocieerd met fundamentalisme en extremisme, terwijl wereldwijd een substantieel aantal islamieten de soefitraditie levend houdt. De soefitraditie is een van de rijkste spirituele en esthetische religies anno 1996. De angst voor de islam in veel Europese landen, van Frankrijk via Bosnië tot Rusland, is eerder een oorzaak dan een gevolg van het islamitisch fundamentalisme dat zijn pendant heeft in joods, christelijk en hindoeïstisch fundamentalisme. Het fundamentalisme heeft als belangrijkste kenmerk, ongeacht zijn religieuze of levensbeschouwelijke achtergrond, een diepe afkeer van alles wat afwijkt van de eigen vorm. Die afkeer neemt soms pathologische vormen aan, en wordt dan een rechtvaardiging voor de moord op premier Rabin, voor het afslachten van vrouwen, mannen en kinderen in Algerije of het demoniseren van de pro-abortusbeweging in de Verenigde Staten. De vergaande uitsluiting van een andere levensstijl is een vorm van mentaal en emotioneel afweergedrag en de eerste stap naar de aanvaarding van eenzijdig geweld.

Om al deze redenen moet het vreemdelingenbeleid in Nederland de hoogste prioriteit krijgen, tot in het stembokje toe. Het vreemdelingenbeleid is de spiegel van ons collectief bewustzijn én van de weg die dit collectief bewustzijn bewandelt. Als we in kwantitatieve zin restrictiever worden in het vreemdelingenbeleid, betekent dit een sanctionering van collectieve onzekerheid en angst, dus een sanctionering van onze innerlijke onvrijheid. Het betekent dat tolerantie en pluralisme niet meer uitwisselbaar zijn, maar eufemismen worden voor onverschilligheid en 'meer-van-hetzelfde', zoals de ontelbare tv-kanalen avond aan avond een cultureel winterveld visualiseren.

Toen de redactie van *Rekenschap* mij uitnodigde gastredacteur te worden van deze decembereditie met als thema 'Humanisme en de kunsten', heb ik ervoor gekozen het domein van de kunsten aan het woord te laten via achttien kunstenaars, dichters en schrijvers die allen in Nederland wonen en werken, maar uit een andere culturele achtergrond komen dan de Nederlandse. Deze 'migranten' verrijken dagelijks onze cultuur. Ik heb gekozen voor de dialoog-vorm, omdat de dialoog de bereidheid tot communicatie symboliseert. Mijn vragen in de gesprekken zijn weggelaten om u als lezer een kans te geven zonder enige interventie van mijn kant te luisteren naar deze verhalen.

Een van de achttien, Hector Vilche, heeft geen tekst. Hij is het symbool voor al die kunstenaars en schrijvers die het zwijgen is opgelegd. Eén uitspraak van hem wil ik de le-

zer niet onthouden: 'De moderne tijd heeft van de "kunstenaar" iets bijzonders gemaakt. De "kunstenaar" is een economische creatie. Het probleem is dat mensen niet om cultuur vragen zoals ze om brood vragen.'

Wat mij het meest heeft getroffen in alle gesprekken is de moed van deze kunstenaars en schrijvers. Die moed komt voort uit een innerlijk waardebesef en een creatieve drift die door niets en niemand ongedaan te maken is. Leven en werk vormen een onafscheidelijke eenheid. Esthetiek is geen afgescheiden domein, geen natuurpark, maar het vormgeven aan leven en dood, aan waarden en intuïties die het menselijk individu uit zijn cocon bevrijden. Om die reden zal het woord 'humanisme' niet vaak gebruikt worden door mijn gesprekspartners. Als humanisme een indicatie is voor het Socratische 'ken je zelf' en voor het besef dat het woord 'mens' ouder is dan het woord 'god'; als humanisme verwant is aan het Ciceroniaanse begrip 'humanitas' (mensheid) met alle consequenties vandien voor een universeel waardebesef, dan zijn er achttien representaties van die humanistische traditie.

De gesprekken in deze speciale editie van *Rekenschap* hebben een diep effect als ze langzaam, met gevoel voor subtiliteit, gelezen worden. De geest van de creatieve migrant kent geen grenzen. Zijn bewustzijn is nomadisch. 'We have no war-songs', is de titel van een documentaire van Izzy Abrahams over de zigeuners in Europa. De zigeuners praten niet over de Tweede Wereldoorlog. Zij negeren bewust het verleden ten gunste van 'vandaag'.

'Soms waaiden onze schilderijen weg, terwijl we ze de berg op droegen.' Het zal deze verhalen niet anders vergaan dan Armando Bergallo's schilderijen. Als deze verhalen ons nomadisch bewustzijn gevoed hebben, hebben ze hun doel bereikt: het gaat niet om de herberg, maar om de weg, niet om Nederland, maar om de wereld.